

**AN URBAN LAUDATORY-POEM:
NERGİSİ'S KASIDA FOR SARAJEVO**

Bir Şehir Medhiyesi: Nergisi'nin Saray Kasidesi

Bahir SELÇUK¹

Abstract

Nergisi, whose real name is Mehmed was born in Sarajevo. Having used the names Nergisizâde, Nergiszâde from time to time because of his family's appellation, he had his actual fame with the name Nergisi. Finishing his education in Sarajevo, he came to İstanbul and pay homage to Kafzâde Feyzullah Efendi.

Mostly known as munshi and being the only person having a prose hamse in your literature, Nergisi is a poet whose name takes place in tezkires of şuara. In some sources it is expressed that he also has a divan. There are Turkish, Persian and Arabic poems among Nergisi's prose works. Also in macmua there can be coincided with poems registered to Nergisi. Some of these poems we detect in macmua also take place in his works. Besides, he also has poems that can be found only in macmua and not in his prose works. One of these poems is a twenty four couplet eulogy in kasida form written for Sarajevo.

In this study will be introduced Nergisi's eulogy for Sarajevo in kasida form detected in a macmua and its form and content will be discussed.

Key Words: *Nergisi, macmua, Sarajevo, eulogy, kasida, urban.*

Özet

Asıl adı Mehmed olan Nergisi, Saraybosna'da doğmuştur. Mensup olduğu aile unvanından dolayı zaman zaman Nergisizâde, Nergiszâde isimlerini de kullanmış, Nergisi ismiyle şöhret bulmuştur. Saraybosna'da eğitimini tamamlayan Nergisi, İstanbul'a gelip Kafzâde Feyzullah Efendi'ye intisap etmiştir.

Daha çok münşi olarak tanınan ve edebiyatımızdaki tek mensur hamse sahibi olan Nergisi, aynı zamanda adı şuara tezkirelerinde geçen bir şairdir. Bazı kaynaklarda, onun divan sahibi olduğu da ifade edilmektedir. Nergisi'nin mensur eserlerinde kendisine ait Türkçe, Farsça ve Arapça şiirleri bulunmaktadır. Bunun yanında şiir mecmualarında da Nergisi adına kayıtlı şiirlere rastlanmaktadır. Şiir mecmualarında tespit ettiğimiz şiirlerinin bazıları, mensur eserlerinde de yer almaktadır. Bunun yanında eserlerinde rastlanmayan sadece şiir mecmualarında yer alan şiirleri de bulunmaktadır. Bu şiirlerden biri de Saraybosna için kaside nazım şekliyle yazılmış olan yirmi dört beyitlik bir medhiyedir.

Bu çalışmada, Nergisi'nin şiir mecmualarında tespit ettiğimiz Bosna medhiyesi tanıtılacak, manzumenin biçim ve muhtevası üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Nergisi, mecmua, Saraybosna, medhiye, kaside, şehir.*

¹ Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, e-posta: bahirselcuk@gmail.com

Giriş

Saraybosna'da doğan Mehmed Nergisi'nin doğduğu tarih kesin olarak bilinmemektedir. 988-993 (1580-1585) yılları arasında doğduğu kesin olan Nergisi'nin ailesi ve soyu hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Babası İstanbul'da ve Balkan şehirlerinde kadılık yapmış olan Nergisizâde Ahmed'dir (Akün 1997:194). Saraybosna'dan İstanbul'a gelen Nergisi, Kafzâde Feyzullah Efendi'ye bağlanır ve ondan mülâzemet alır (Akün 1997: 195). Mûderris, mülâzım, kadı naibi olarak görev yapar; Gabela, Çaniçe, Mostar, Yenipazar, Elbasan, Banaluka ve Manastır kadılıklarında bulunur (Çaldak 2006: 560). IV. Murad'ın takdirini kazanır, Revan seferine gidecek ordunun vakanüvisliğine atanır (Akün 1997: 195). Bu atamadan kısa bir süre sonra ordu, İzmit'e yaklaşırken Gebze civarında bir bataklıkta atından düşerek hayatını kaybeder (1044/1635) (Çaldak 2010: 32).

Güçlü bir yazar, şair ve hattat olan Nergisi, sanat dehasına ve güçlü yeteneğine rağmen gönlünce bir göreve atanmamıştır. Eserlerinde ve mektuplarında bu can sıkıcı durumu, maddi ve manevi problemlerinden ve ilgisizlikten dolayı içerisinde bulunduğu ruh hâlini sıkça dile getirmiştir.

Nergisi'nin çeşitli konularda yazılmış mensur eserleri bulunmaktadır²:

1. *Hamse*: Nergisi'nin en önemli eseri, beş mensur eserden oluşan Hamse'sidir. Hamse, aşağıdaki eserlerden oluşmaktadır:

a. *El-Akvâlü'l-Müselleme fi-Gazâvâti'l-Mesleme*: Muhyiddîn-i Arabî'nin daha çok Müsâmerât veya Kitâb-ı Sâmirî diye bilinen Muhâdarâtü'l-Ebrâr ve Müsâmerâtü'l-Ahyâr adlı kitabından bir faslın tercümesidir (bk. Atik 1990).

b. *Kânûnu'r-Reşâd*: İlhanlı hükümdarı Muhammed Hudabende adına telif edilmiş Farsça Ahlâku's-saltana adlı siyasetnamenin çevirisidir (bk. Selçuk 2013).

c. *Meşâkku'l-Uşşâk*: Sanatlı bir dille yazılan Meşâkku'l-Uşşâk, Arap ve İran kaynaklı konular yerine Osmanlı coğrafyasına ait olayları ve dönemin sosyal hayatını aktiren on müstakil hikâyeden oluşmaktadır (bk. Selçuk 2010).

ç. *İksîr-i Sa'âdet (İksîr-i Devlet)*: Eser, Gazâlî'nin Kimyâ-yı Sa'âdet adlı Farsça kitabının ikinci "rûkn"ünün dördüncü "asl"ından "kardeşlik"e ait kısmın tercümesidir (bk. Çelik - 2012).

d. *Nihâlistân*: Gülistân ve Baharistân'a nazire olması için Nihâlistân adı verilen eserde farklı konularda yazılmış 25 hikâyeye bulunmaktadır (bk. Çaldak 2010).

2. *Münşe'ât (Esâlibü'l-Mekâtib)*: Nergisi'nin dostlarıyla ve devlet adamlarıyla yazışmalarını ihtiva etmektedir (bk. Haksever 1995).

3. *El-Vasfu'l-Kâmil fi-Ahvâli Vezîri'l-Âdil*: Eserde Murtazâ Paşa'nın ilim, fazilet ve savaşçılığı, komutanlığı, idareciliği anlatılır (bk. Oluk 2007).

4. *Arapça Risale*: Altı sayfadan oluşan Arapça eser, alışverişle ilgili bir fıkıh risalesidir.

² Bahir Selçuk, "Nergisi, Mehmed", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=310>, (E.T. 15.08.2014).

5. *Horosnâme*: Sanatlı bir dille yazılan alegorik hikâyede hayatlarını başkalarını aldatmak üzerine kuran kurnaz kişilerin sonunda kazdıkları kuyuya düşecekleri konusu işlenmektedir (bk. Çaldak 1999).

Nergisi, klasik Türk nesrinde inşa tarzının en önemli ustalarından biridir. Hatta sanatlı nesir denildiğinde akla ilk gelen isimlerdendir. Eserlerindeki sağlam yapı ve güçlü dil, şiirsel cümleler, onun sanat dehasını gösterme açısından son derece önem taşır. *Meşâkku'l-Uşşâk'ta* inşa yolunda orijinallik ve özgünlük peşinde olduğunu, muhayyile kudreti yüksek olanları acze düşürecek bir sanat gösterme peşinde olduğunu ifade eder (Selçuk 2009:128-129). Uzun cümleler, zincirleme tamlamalar, Arapça ve Farsça kelimelerin yaygın olmayan anlamlarına başvurma ve alışılmamış bağdaşturmalar Nergisi üslubunun belirgin özelliklerindedir. İçerik yönüyle de dikkat çeken eserlerinde onun güçlü gözlemciliğine şahit oluruz. *Meşâkku'l-Uşşâk*, *Nihâlistan*, *Kânûnu'r-Reşâd* gibi eserlerinde Osmanlı tarih ve coğrafyasına, sosyal hayatla ilgili unsurlara geniş yer ayırır. Olağanüstü olaylar ve mekânlar yerine gördüğü veya duyduğu olaylara, gerçek mekânlara yer verir; zaman zaman kendi maceralarını dile getirir.

Yazarlık vasfı ön plana çıkan ve edebiyat tarihlerinde münşi olarak şöhret bulan Nergisi aynı zamanda Türkçe, Farsça ve Arapça şiirleri bulunan bir şairdir. Şuara tezkirelerinde ismi geçen, divanının veya en azından bir şiir mecmuasının bulunduğu (bk. Çaldak 2010:36,39) söylenen şairin şiirlerine mensur eserlerinde ve çeşitli şiir mecmualarında rastlanmaktadır. Nergisi'nin mecmualardaki Farsça ve Türkçe gazellerinin³ dışında mensur eserlerinde çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış şiirleri bulunmaktadır: Kafzâde Fâizî için terki-i bend nazım şekliyle 8 bentlik mersiye⁴; Kânûnu'r-reşâd'da 2'si Türkçe 1'i Farsça 3 nazm, 6 Türkçe kıt'a, 3 Türkçe beyit; Şeyhülislam Yahya Efendi için yazılan *Meşâkku'l-uşşâk'taki* 6 beyitlik gazel ve 63 beyitlik kaside⁵, İksir-i Sa'âdet'te Sultan IV. Murad ve Şeyhülislam Ahizâde Hüseyin Efendi'yi övmek için yazılan kıta-i kebire, Saraybosna'daki Hünkâr Köprüsü'nün onarımına dair biri beş, diğeri altı beyitlik iki manzume (Çaldak 2006:562; Selçuk 2009:18-20; Selçuk 2013:16). Nergisi'nin mensur eserlerindeki sanat gösterme, beğenilme arzusunun kaynaklanan ağır ve ağıdalı bir dil kullanma çabasına karşın şiirlerinde devrine göre sade ve tabii bir dil kullandığı söylenebilir.

Nergisi'nin mensur eserlerinde yer almayan şiirlerinden biri de Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, 34 Sü-Tarlan 77 numaralı mecmuada (zahriye 3a-3b) yer alan "Sarây" redifli kasidesidir. Şairin, memleketi Saraybosna'ya duyduğu sevgi ve özlemi gösterme açısından önem taşıyan bu kasidenin daha önce 11 beytine S. Paşagiç⁶ çalışmasında yer vermiştir. 24 beyitten oluşan ve kaside nazım

³ Bahir Selçuk'un, Nergisi'nin Türkçe 18 gazelini tespit ederek incelemesini yaptığı çalışma yayım aşamasındadır. Süleyman Çaldak tarafından bir mecmuada tespit edilmiş olan Farsça gazeller, bildiri olarak sunulmuştur. "Nergisi'nin Farsça Gazelleri", UTEK'14 Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, Saraybosna, Bosna Hersek (23-25 Mayıs 2014).

⁴ Bahir Selçuk tarafından Kafzâde Fâizî Mersiyesi üzerine yapılmış olan çalışma yayım aşamasındadır.

⁵ Hasan Kavruk, "Şeyhülislâm Yahyâ-Nergisi Münasebeti", Journal of Turkish Studies, 1999, V. 23:135-144.

⁶ Paşagiç, bu medhiyenin Bosnalı vezir ve şair Derviş Paşa'nın Mostar hakkındaki kasidesine nazire olduğunu ve ondan geri kalmayan bir güzellikte olduğunu söyler. Derviş Paşa'nın kasidesi şu beyitle başlamaktadır:

Beyân-ı vasfa gelmez hüsn-i bî-hemtâsı Mostar'ıñ
'Aceb mi olsan ey dil 'âşık-ı şeydâsı Mostar'ıñ

Safvet Beg Paşagiç, Bosnjaci Ā Hercegovci u Āslamskoj Knjizevnosti, (İslam Edebiyatında Bosna ve

şekliyle yazılmış bu kaside, daha sonraki dönemlerde de herhangi bir yazmada nüshasına rastlanmadığı için yayımlanamamıştır (Çaldak 2010:47).

“Sarây” redifli bu kaside, Nergisi’nin muhayyilesindeki şehir imajını; mekân ve insanına duyulan özlemi yansıtırma açısından önem taşımaktadır. Nergisi gibi büyük bir sanatçının şiirini ortaya çıkarma amacı güdülen bu çalışmada önce klasik şiirdeki şehir şiirleri hakkında genel bir bilgi verilecek, ardından şiirin biçim ve muhtevası üzerinde durulacak, sonra da kasidenin çevriyazısı ve orijinal metni verilecektir.

1. Klasik Türk Şiirinde Şehir Şiirleri

Zenginlik ve çeşitlilik arz eden bir muhtevaya sahip klasik Türk şiirinde; gök cisimlerinden bitkilere, değerli taş ve madenlerden halk inançlarına kadar birçok konu göze çarpar. Osmanlı Devleti’nin geniş bir coğrafyada hüküm sürmesi, çeşitli medeniyetlerin kültürlerini sentezlemiş olması, Orta Asya’da edinilen tecrübe ve birikimlerin yeni bir din ve kültürle kaynaşması, dini, edebî, siyasi ve ticarî ilişkiler içinde bulunulan milletlerden edinilen kültürel kazanımlar bu zenginlik ve çeşitliliğin sebepleri arasında sayılabilir. Bu çeşitlilik arasında klasik şiirde dikkat çeken bir unsur da coğrafi mekânlardır. Bu büyük coğrafya içinde yer alan mekânlar; seferler, fetihler, tayinler dolayısıyla bazen ismen zikredilirken bazen de yöresel veya meşhur özellikleriyle dile getirilir (bk. Yeniterzi 2010: 302).

Klasik Türk edebiyatında kaside, gazel, mesnevi gibi nazım şekillerinde mekân çoğu zaman soyut, masalımsı olsa da şehrengiz, bilâdiye, tarifnâme ve şehir mersiyelerinde durum farklılaşır. Mekân ve mekâna ait unsurlar, insan-mekân-çevre ilişkisi daha belirgin bir özellik arz eder.⁷

Şehir ve şehirlerle ilgili çeşitli unsurları ele alan bu tür edebî ürünler, tamamıyla yerli olmaları dolayısıyla da önem arz ederler. Bu ürünlerin başında gelen şehrengizler, biladîyeler, tarifnâmeler toplum hayatını, devrin özelliklerini bir divandan daha canlı, daha renkli olarak aksettirmeleri yönüyle öne çıkarlar. Özellikle şehrengizler, şairin kendi çevresindeki insanlardan ve içinde yaşadığı toplumdan kesitler sunması dolayısıyla millî

Hersekliler), Sarajevo 1912, s.59-72.; Trk. trc. Ş.B. Nergisi, Yeni Mecmu’a, İst. 1917, I, S.15, s.297 (Akt. Çaldak 2010:47).

⁷ Divan şiirinde şehir konulu pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: Cemal Kurnaz, “Arayıcızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi’nin Bilâdiyeleri”, *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları* (Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı), XIX (1995), Harvard University, 299-316; İsmail Arıkoğlu, “Divan Şiirinde Şehir Adlarının Tevriyelî Kullanımı Aydın-Tire Örneği”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, Bahar 2008, 137-144; İsmail Hakkı Aksoyak, “Fezullah Efendi’nin Mesâiri ile Lutfi’nin Ferdî’nin Bilâdiyesine Zeyli”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (Özel Sayı), (2007), 37-51; Kenan Erdoğan, “Türk Edebiyatında Şehir Şiirlerine Bir İlave: Aspozi ve Hakkında Yazılmış Dört Şiir”, *Dergâh*, 91 (Eylül 1997), s.18-20; Mustafa Erdoğan, “Abdüllatif Râzî ve Ankara Methiyesi”, *Türk Dili*, S. 550 (Ekim-1997), 356-359; Mustafa Erdoğan, “Gözden Kaçmış Bir XVI. Asır Şairi: Celâl-zâde Mustafa’nın Oğlu Mahmûd Efendi ve Konya, İstanbul ve Edirne Medhiyeleri”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S.2, 2012, 300-325; Muvaffak Eflatun, “Şehir Medhiyelerine Bir Örnek: Akşehir Medhiyesi <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/579> (E.T. 04.09.2014); Namık Açıköz, “Tezkirelere Göre Şehir Tavsifleri ve Bunun Kültür Tarihindeki Yeri”. *Fırat Üniversitesi I. Tarih Sempozyumu*, 17-19 Ekim 1993: Elazığ; Nuran Tezcan, “Güzele Bir Şehrengizden Bakış”, *Türkoloji Dergisi*, C. XIV, 2001, 163-194; Vanço Boşkov, “Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, S.12, F.1, Ankara: Sevinç Matbaası, 1980, 69-70.

bir nazım türü olarak da kabul edilebilir. (Canım 2010:292; Gökalp 2011:440; Levend 1954:14).

Klasik Türk edebiyatında bir şehrin tabii ve mimarî güzellikleriyle önde gelen tiplerinin, güzellerinin anlatıldığı manzumelere şehrengiz, şehir ve belde isimlerini konu edinen manzumelere bilâdiye, beldenâme adı verilmiştir. Bir şehri övmek için onun vasfında yazılan şiirlere tarifnâme, bir şehrin kaybedilmesi vesilesiyle söylenmiş şiirlere de şehir mersiyesi adı verilir. Mesire yerlerinin anlatıldığı mesâir türüne ait örnekler de şehirlerle ilgili şiirler içinde sayılabilir. Yine nesib kısmında şehir tasvirlerinin yapıldığı kasideler, müstakil gazeller ve farklı nazım şekilleri ile de yazılmıştır (bk. Akkuş 2013:34; Aksoyak 2007: 37-38; Turan 2010:597). Bunun yanında “Sayıca daha az olmakla birlikte kimi şairlerin şehirleri yermek amacıyla yazdıkları şiirler de bulunmaktadır. Bu şiirlerin “hiciv, hezel, zem, tehzil...” gibi birbiriyle bağlantılı ve iç içe geçmiş türlerde kaleme alındıkları, kimi zaman başlıklarda bu terimlere de yer verildiği görülmektedir.” (Kutlar 2011:2).

Divan şiirinde şehir tasvirlerinin yapıldığı manzumelerin yanında redifleri de şehir isimleri olan değişik nazım şekilleri ile kaleme alınmış manzumeler bulunmaktadır. Bunlar arasında Dede Ömer Rüşeni'nin Tebriz, Karamanlı Ayni'nin Konya, Şam, Antalya, Hayâli ve Nef'i'nin Edirne, Şeyhülislâm Yahyâ'nın Halep, Bağdat, İstanbul, Edirne, Nâbi'nin Medine redifli gazelleri; murabba nazım şekliyle yazılmış Mihri Hatun'un 25 bentlik Lâdik, Ravzi'nin 12 bentlik Dukakin manzumeleri sayılabilir (bk. Batislam 2009:484-485).

Şehir övgüsünün ve tasvirinin yapıldığı manzumelerden biri de 17. yüzyıl şairi Nergisi'nin doğduğu şehir olan Saray (Saraybosna) ile ilgili kasidesidir. Nergisi, kaside nazım şekliyle yazdığı bu medhiyede şehrin ismini redif olarak kullanmış, duygu ve düşüncelerini samimi bir dille beyan etmiştir. Medhiye her ne kadar kasidelerin övgüye dayalı bölümlerinden birinin adı olsa da klasik şiirde başta kasideler olmak üzere övgü temeline dayalı manzumelerin genel adını da karşılamaktadır (Gökalp 2011:362). Akkuş (2013:34), şehir övgüleri, şehir yergileri ve şehir mersiyesi ile semt tasvirleri yapan manzumelerin de bilâdiye/beldenâme türü içinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir Dolayısıyla bilâdiye/beldenâme türüne dâhil edebileceğimiz bu medhiyede Nergisi, Saraybosna'nın tabii güzelliklerini tasvir etmiş, insan tiplerine değinmiş, bir bakıma şehrin kendisinde oluşturduğu izlenimleri dile getirmiştir.

2. Saray Kasidesi⁸

2.1. Kasidenin Yer Aldığı Yazmanın Özellikleri

Manzume, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, 34 Sü-Tarlan 77 numaralı mecmuada, yk. 3a-3b'de (zahriye) yer almaktadır. Mecmuanın özellikleri: 197x138 mm. ölçülerinde, 7+120+4 yaprak, farklı satır, talik yazı, ince saman yerli kâğıt, sırtı kahverengi meşin, siyah kapaklı cilt. Asıl metinden önce Mısır kadısı ve mecmuanın sahibi Ahmed Reşid'in notları, Nergisi, Feridün ve Meyli'nin medhiyeleri, harfli ve şekilli bilmece yer almaktadır. Manzum ve mensur metinleri içeren mecmuada tarihler, arz-ı hâller, tehniyetnâmeler, mektuplar, inşa ve lakap örnekleri; Sadî, Fuzulî, Nişânî; Bakî, Zahîrî, Tal'atî, Nizâmî, Sâdikî, Cevrî, Veysi, Nağzî, Mustafâ Mısri, Behâyî, Nev'i, İsmetî, Nefî, Sabrî, Feyzî, Âlî, Nâzikî, Şeyhülislâm Yahyâ, Zatî, Derûnî, Vahdetî, Riyâzî, Sîretî, Rızâyî, Kemâl Paşazâde, Tâhir, Vâhid, Mecdî, Nergisi, Fehîm, Gâlib, Tavilî, Fâsihî,

⁸ Bu şiire, “İnsan ve Mekân Bağlamında Nergisi'nin Eserlerinde Saraybosna”, (Global Crisis and Countries in Transition, International University of Sarajevo, June 19-22, 2014) başlıklı bildiri içinde değinilmiştir.

Mevlânâ ve Ulvî gibi şairlere ait çeşitli şiirler bulunmaktadır. Asıl metinden sonraki varaklarda tevhid, naat, Ahmed Reşid ve oğlu Mehmed Bahaeddin adına iki mülkiyet kaydı ve iki mühür vardır.⁹

2.2. Kasidenin Biçim ve İçeriği

Kaside nazım şekliyle yazılan ve 24 beyitten oluşan manzume “ân-ı Sarây’uñ” şeklinde kafiyelenmiştir. Mürdef kafiye (ân) ve ek+kelime+ek şeklindeki redif (-ı Sarây’uñ) güçlü bir ahenk oluşturmuştur. *Sarây* redifi, övgüsü yapılan ve odak noktası olan şehre dikkatleri çekme açısından anlamsal boyutta bir katkı sağlamıştır. Klasik şiirde yaygın olarak kullanılan *mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ülün* vezniyle yazılmış manzume, genel anlamda başarılıdır. Birkaç yerde klasik şiirde de yaygın olduğu üzere Türkçe eklerde imale yapılmıştır: “derûna, bize, anda, ile. Bu tür imaleler ahenge katkı sağlasa da “çekile” ve “yani” kelimelerindeki orta ve ilk hece imaleleri için aynı şey söylenemez.

Dönemi ve nazım şekli göz önünde bulundurulduğunda kasidede ağır ve ağıdalı bir dilin kullanılmamış olduğu söylenebilir. Manzumede “firkat-i yârân, çeşme-i hayvân, hür-ı cinân” gibi iki kelimedenden oluşan terkiplerin yanında “mevsim-i nev-rüz-ı bahâr, bülbül-i nâlân-ı hoş-elhân, vaz’-ı sitem-âmiz-i zarifân, mahdûm-ı şeref-güster-i zi-şân” gibi ikiden fazla kelimedenden oluşan terkipler de yer almaktadır. Kaside nazım şeklinin biçim ve içerik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bu tamlamaların da anlam ve yapı bakımından yerinde kullanıldığı söylenebilir.

Aslen Saraybosnalı olan Nergisi, muhtemelen buradan ayrıldıktan sonra doğup büyüdüğü şehre ve dostlarına duyduğu derin özlemi medhiye biçiminde yazdığı bu kasidede dile getirmiştir. Yirmi dört beyitten oluşan kasidede ifade edilen duygu ve düşünceleri şu şekilde tablo hâlinde gösterebiliriz.

Duygu ve Düşünce	Beyit
Ayrılık ve özlem	1
Suların bolluk ve bereketi-uzun ömürlülük	2
Saraybosna’da kış	3
Saraybosna’da bahar, tabii güzelliklerin ve aşkın mevsimi	4-13
Şair ve Saraybosna	14
Mekân ve insan ilgisi	15-20
Ahmed Çelebi’ye övgü ve dua	21-24

Fatih Sultan Mehmet’in 1463’te Bosna’nın büyük bir bölümünü fethetmesi sonucunda, Bosna Sancağı’nın merkezi olarak, Saray şehri (bugünkü Saraybosna) kurulmuştur. Burada kurulan sancak merkezi (saray), şehre aynı zamanda ismini vermiştir. Şehre Osmanlı döneminde Saray, Bosnasaray ve Saraybosna denilmiş, Osmanlı egemenliğinin sona ermesinden sonra Sırpça, Hırvatça ve Boşnakçada aynı anlama gelen Sarajevo ismi verilmiştir (Aruç 2009:128; İyiyol 2011: 89).

Nergisi, Saraybosna’dan (gam-ı hicran) ve oradaki dostlarından (firkat-i yârân) ayrı olmanın hüznünü dile getirerek şiirine başlar. Şairin, psikolojisini yansıtmaya açısından önem taşıyan bu beyitte şehir, soyut olarak değil mekân-insan bağlamında somut bir biçimde ele alınır.

İkinci beyitte şair, şehrin önemli göstergelerinden biri olan “su”ya işaret eder; su ve uzun ömürlülük arasında ilgi kurar. Su kaynakları bakımından zengin olan Saraybosna

⁹ Yazmanın özellikleri, http://yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=60842, E.T. (30.08.2014) adresindeki bilgilerden hareketle verilmiştir.

insanın uzun ömürlü olmasını şair, bin yerde akan ve her biri âdeta “âb-ı hayat” olan “su”lara bağlar.

Üçüncü beyitte, şehrin olumsuz bir özelliğine atıfta bulunur: Saray'ın kışı, yaşlısını da gencini de de şeyh gibi halvetlere sokar. Kış mevsiminin çetin geçtiğini ve insanları âdeta içeriye hapsettiğini şairane bir biçimde dile getiren şair, olumsuz bu tabloyu daha fazla resmetmeden bahar mevsimine geçer.

Şair, Saraybosna'da bahar mevsimini, mevsimin değişmesiyle zaman-mekân ve insan ilgisindeki değişimi 9 beyit boyunca tasvir eder. İnsanları bir derviş gibi halvetlere koyan kış mevsiminin ardından gelen bahar, Saraybosna'yı cennete çevirir.

Memleketi Saraybosna'nın güzelliğine ve şehrin eşsiz güzelliğine Nergisi, Meşakku'l-uşşâk (Selçuk 2009: 62, 148, 149) adlı eserinde de işaret eder. Saraybosna şehri “şehr-i latif-i cennet-âsâ”; güzelleri de “mehâbib-i 'âşık-ı gül-gün-'izâr”dır ve bu yönüyle şehir “nümüdâr-ı behişt-i 'ulyâ”dır. Nergisi, Saraybosna'yı tabii güzellikleri ve içinde barındırdığı eşsiz güzelleri ile cennetle özdeşleştirir. Yolların kavşağında bulunduğu için de şehrin canlı ve yoğun bir ticaret merkezi olduğunu ifade eder.

Şair, şehri cennete çeviren, mekân algısında değişikliğe sebep olan bahar mevsimine, tabii değişikliklere değinmez. Baharla beraber halvetten çıkıp feraha kavuşan insan unsuru üzerinde durur. Bu bağlamda şair, ilerleyen beyitlerde “bâde-perestân, mestân, güzeller, mahbûb, rindân, âşık, hûbân, cûvânân, zâhid, fettân, meh-rû, dil-ber” göstergeleriyle kış mevsimiyle kapalı mekâna hapsolan insanların, baharla dış mekâna kaçışını, âdeta özgürlüğünün tadını çıkarmak için tabiata sığınışını nazara verir.

Mest olan insanlar: bâde-perestân, mestân

Sevenler: âşıklar, ehl-i dil

Sevgililer: güzeller, mahbûb, hûbân, cûvânân fettân, meh-rû, dil-ber

İtici insanlar: zâhidler (ve zâhide bırakılan cennet ve huri)

Bahar mevsimiyle mekân renklilik kazanmıştır. Şarap içenlerin, mestlerin gürültü patırtıları dünyayı velveleye vermiştir. Güzeller, seyre çıkmış, her yerde meclisler kurulmuştur. Sevgililer bir bahçe köşesine çekilip mey içmekte; âşıklar, bir köşede gözyaşı akıtarak feryat etmektedirler. Bu kadar güzel dururken cennetteki hurileri görmeyi istemek şaşılacak bir durumdur. Cennet ve huriler zahitlere kalsın, gönül ehli insanlar için güzeller kâfidir, diyen şair, fettan gözlüler yolları tutup dururken gönül onlardan nasıl vazgeçsin, diyerek şehrin güzellerini tasvir eder. İşte bütün bu özellikleri ile Saraybosna, insanı gâh inletmekte gâh güldürmektedir. Ay yüzlü güzelleri hüznünlü gönle hoşnutluk verirken dilberleri gözyaşı döktürmektedir. Şairin düalist özelliğe sahip bir mekân olan ele aldığı Saraybosna'nın insan üzerindeki tesirini kendi şahsında nergis-bülbül metaforuyla tespit eder: Dünya çimenliğinin nergisi, Saraybosna'nın hoş nağmeli inleyen bülbülüyüz.

Hem *nergisiyüz* biz çemenistân-ı cihânuñ

Hem *bülbül-i nâlân-ı hoş-elhânı Sarây'uñ*

Önceki 9 beyitte zaman-mekân-insan ilgisini ele alan şair, 5 beyitte de mekân-insan unsurunu ele alır. Saraybosna'nın insan tiplerine değinir. “zarif, ma'kul-şinâs-ı ehl-i dil, keç-iz'ân, 'allâme, bedbaht, le'im, hasis, nâdân” göstergeleriyle şair, karşıt insan tiplerine yer verir. Zarif, gönül ehli, bilgili insan tiplerinin yanında az da olsa anlayışsız, cahil ve cimri insan tipine de rastlanmaktadır. Saray'ın âlimlerinin yanında Keşşaf müellifi (Zemahşeri) ağzını bile açamaz diyerek Saraybosnalı ilim adamlarının yüceliğine dikkat çeker.

Nergisi, 21. beyitten itibaren sözü Ahmed Çelebi'ye¹⁰ getirir. Şeref sahibi ve faziletliilerin seçkini, Saraybosna'nın ileri gelenlerinin toplandığı mecmuanın dibacesi ifadeleriyle onu över. Saraybosna'nın, Ahmed Çelebi'nin lütuflarıyla canlılığını koruduğunu, onun âdeta şehrin canı olduğunu dile getirir. Son beyitte de Nergisi, Saraybosna'nın maddi ve manevi güzelliklerinin ebedî olması için onun temiz gönlünün kederden uzak olmasını diler.

Klasik Türk şiirinde “şehrengiz, bilâdiye, tarifnâme, mesâir” gibi şehir odaklı şiir türleri ile kıyas edildiğinde Nergisi'nin kasidesinin de bu türler gibi bir çeşit medhiye odaklı olduğu söylenebilir. Şehir övgüsünün yapıldığı bu şiir, Akkuş'un (2013:34) ifade ettiği üzere bahsi geçen türler içinde bilâdiye/beldenâme türü içine dâhil edilebilir.

2.3. Kasidenin Metni

Nergisi, Berâ-yı Medîne-i Sarâybosna

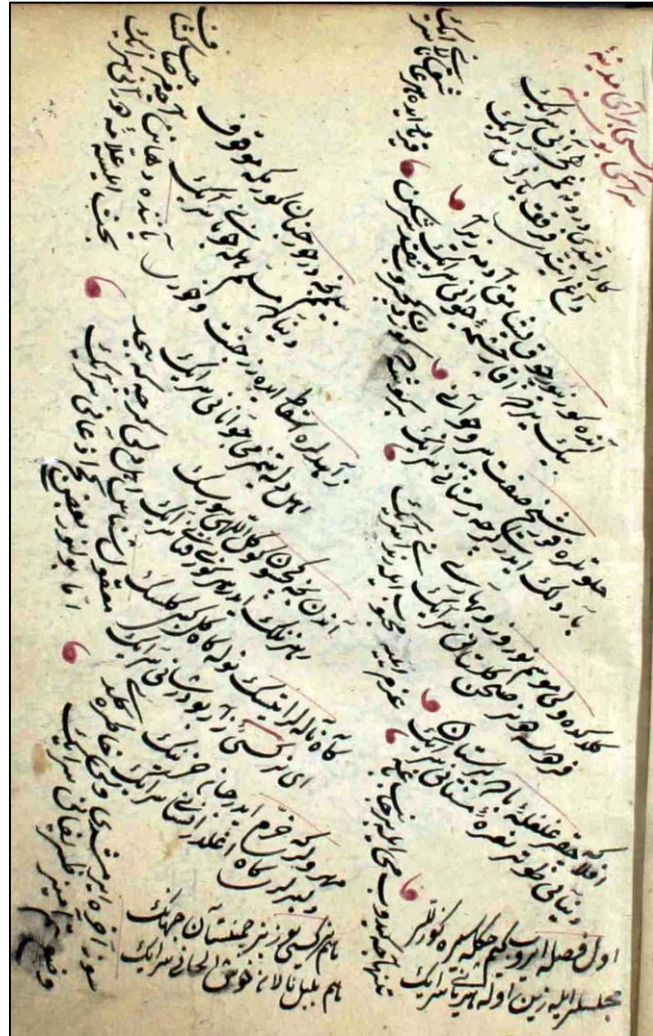
me'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün

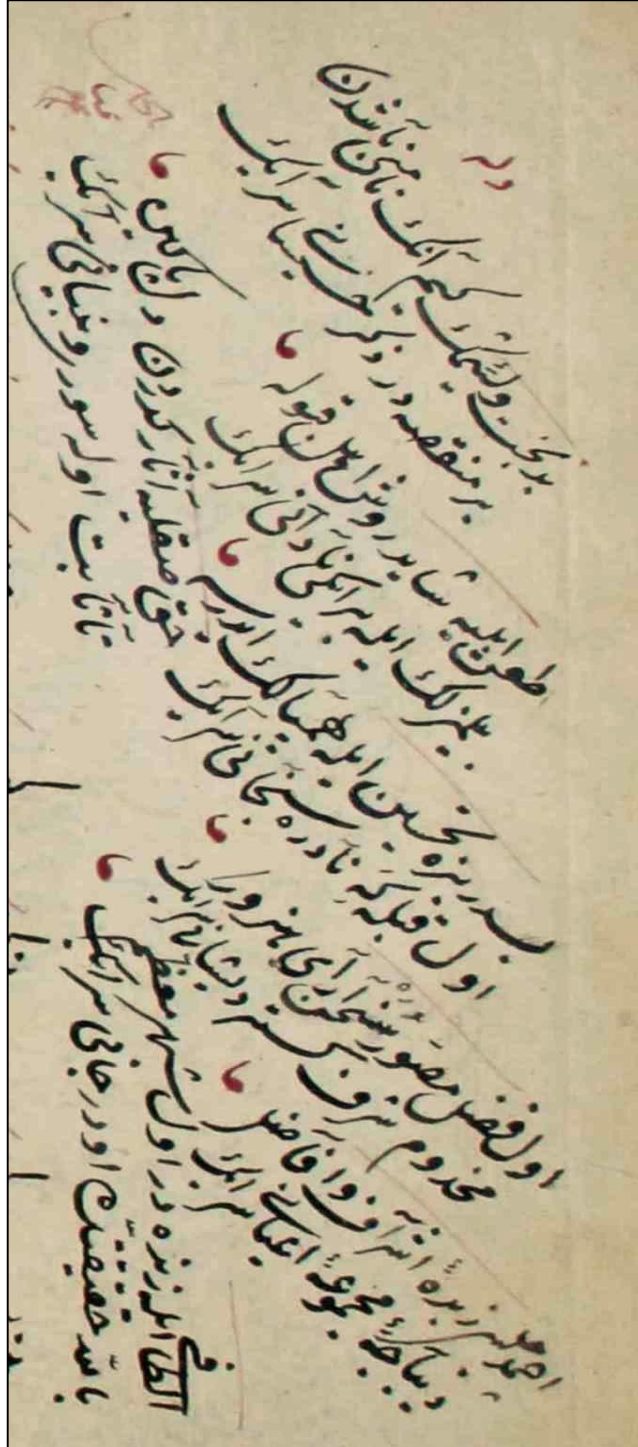
1. Kâr itdi derûna ğam-ı hicrânı Sarây'uhn
Dâğ itdi [bize] fırkat-i yârânı Sarây'uhn
2. Anda görünür çok yaşamak âdeme zîrâ
Biñ yirde aqar çeşme-i hayvânı Sarây'uhn
3. Hâlvetlere qor şeyh-şîfat pîr u cüvânı
Bâridlik ider gerçi zemistânı Sarây'uhn
4. Geldükde velî mevsim-i nev-rüz-ı bahârı
Firdevse döner şahn-ı gülistânı Sarây'uhn
5. Eflâke çıkar gulgule-i bâde-perestân
Dünyâyı tutar na'ra-i mestânı Sarây'uhn
6. Ol faşla irüp kim çekile seyre güzeller
Meclisler ile zeyn ola her yanı Sarây'uhn
7. Tenhâca gidüp mey ile bir cânib-i bâğa
'Azm eyleye maħbûb ile rindânı Sarây'uhn
8. Bir küşede gözden geçirüp naqd-i sirişkün
Feryâd ide her 'aşîk-ı nâlânı Sarây'uhn
9. Bilmem nicedür hür-ı cinân görmege mevkûf
Dünyâda müselleme hele hûbânı Sarây'uhn
10. Zâhidlere iskâf iderüz cennet ü hürü
Ehl-i dile yetmez mi cüvânânı Sarây'uhn

¹⁰ Şairin övgüde bulunduğu kişinin Saraybosnalı şair Ahmed Çelebi olduğunu düşünüyoruz. Saraybosna'da dünyaya gelmiş olan Ahmed Çelebi, meşhur bir edebî şahsiyet değildir. Hayatına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kendisine dair bilgi, Saraybosna'ya dair özlemini anlattığı, şehrin özelliklerinden söz ettiği uzun şiirinde vardır. Eserinden anlaşıldığı şekilde Ahmed Çelebi, XVII. yüzyıl ilk yarısında yaşamıştır. Alpay İğci; Aydın Güler, “Osmanlı İmparatorluğu XVII. Yüzyılında Rumelili Edebî Şahsiyetler”, *Turkish Studies*, Volume 9/6, Spring 2014, 549.

11. Andan nice geçsün gönül Allāh'ı seversen
Reh-zenlik ider her gözi fettānı Sarāy'ũ
12. Gāh nāleler itsen n'ola gāh gül gibi gülseñ
Ey Nergisi-i zār budur şānı Sarāy'ũ
13. Meh-rūları geh hurrem ider cān-ı hāzīnũ
Dil-berleri gāh ağladur insānı Sarāy'ũ
14. Hem nergisiyüz biz çemenistān-ı cihānũ
Hem bülbül-i nālān-ı hoş-elhānı Sarāy'ũ
15. Söz āhire irişdi velī hātırā geldi
Vaz'-ı sitem-āmiz-i zarīfānı Sarāy'ũ
16. Ma'kül-şinās-ı ehl-i dili gerçi bī-ḥad
Ammā bulunur ba'zı keç-iz'ānı Sarāy'ũ
17. Yanında dehānın açamaz şāhib-i Keşşāf
Başş eylese 'allāme-i devrānı Sarāy'ũ
18. Bed-baht u le'īmũ kim anuñ nāmını başdan
Bir menkaşedür zıkr-i ḥāsīsānı Sarāy'ũ
19. Ta'n eylese şāyed reviş-i ehl-i kabūle
Bilmezlik ile bir iki nā-dānı Sarāy'ũ
20. Besdür bize taḥsīn ile hem-pālik iderse
Ol kıblegeh-i nadire-sencānı Sarāy'ũ
21. Ol fazl-ı musavver sūḥan-ārā-yı hünerver
Maḥdūm-ı şeref-güster-i zī-şānı Sarāy'ũ
22. Aḥmed Çelebi zübde-i eşrāf u efāzıl
Dībāce-i mecmū'a-i a'yānı Sarāy'ũ
23. Elḫāfı ile zīnedür ol şehir-i mu'azzam
Bi'llāh ḥaḳīkatde odur cānı Sarāy'un
24. Ḥaḳ şaḳlāya āşār-ı kederden dil-i pākin
Tā şābit ola sūrı vü bünyānı Sarāy'un

2.4. Kasidenin Orijinal Metni

Sonuç

Türk inşâ nesrinin en güçlü kalemlerinden biri olan Nergisi, aynı zamanda şuara tezkirelerinde ismi geçen bir şairdir. Sağlam ve güçlü nesri göz önünde bulundurulduğunda şairlik yönü gölgede kalsa da kaynaklardaki şairliği ile ilgili değerlendirmeler ve şiirlerindeki dil ve üslup onun şairlik yönünün de güçlü olduğunu göstermektedir.

Nergisi'nin bugüne dek tamamı yayımlanmamış şiirlerinden biri de şehir övgüsünde bulunduğu için bilâdiye/beldenâme türüne dâhil edebileceğimiz Sarây kasidesidir. 24 beyitten oluşan bu şiirde Nergisi, Saraybosna'dan ayrı olmanın acısını, şehre ve dostlarına duyduğu derin özlemi, şehir ve insan ilgisini dile getirmiştir. Şairin mekân-insan bağlamında ele aldığı Saraybosna; tabii güzellikleri, kış-bahar, inleyen-eğlenen, zahit-âşık, anlayışsız-akıllı gibi çeşitli karşıtlıkları barındıran bir mekân görüntüsü arz etmektedir. Kış mevsimi insanları içeriye hapsedse de bahar mevsimi, cennete eşdeğer bir tablo çizmektedir. Bütün güzelliklerin boy gösterdiği bu mevsimde insanlar eğlenmeye, sevgililer birbirleriyle buluşmaya çıkmaktadırlar. Güzelleri, hurileri unutturan bu şehirde az da olsa olumsuz tipler de yer almaktadır.

Şair, şiirin sonuna doğru sözü Ahmed Çelebiye getirerek ona duada bulunmaktadır.

Nergisi'nin şiir dilini ve dünyasını yansıtmaya açısından da dikkat çeken ve şehir redifli bir manzume olan Saray kasidesi, yaşadığı şehirden ayrı düşmüş şairin memleketine ve oradaki dostlarına duyduğu özlemi dile getirme açısından da önem taşımaktadır.

Nergisi'nin "Sarây" redifli kasidesi; şehir isminin redif yapılmış olması, şehrin olumlu ve olumsuz özelliklerinin beraber ele alınmış olması, herhangi bir kişinin veya mekânın idealize edilmemiş olması, şairin dünyasındaki memleket düşüncesinin ifade edilmiş olması gibi çeşitli yönleriyle dikkat çekmektedir.

Kaynakça

- AKÜN, Ö. F. (1997), "Nergisi", *İslam Ansiklopedisi*, C. 9. İstanbul: MEB Yay.
- AKKUŞ M. (2013), *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebi Türler ve Tarzlar*, 3. Baskı, Ankara: Fenomen Yay.
- ARUÇI, M. (2009), "Saraybosna", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: TDV Yay., 128-132.
- ATİK, K. (1990), *Gazavât-ı Mesleme*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- BATİSLAM, H. D. (2009). "Şehir Şiirleri ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Edirne Gazelleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı*, S.29, 484-485.
- CANIM, R. (2010), *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara: Grafiker Yay.
- ÇALDAK, S. (1999), "Nergisi'nin Horos-nâme'si", *AÜ, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.13: 243-250.
- ÇALDAK, S. (2006), "Nergisi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 32. İstanbul: TDV Yay., 560-562.
- ÇALDAK, S. (2010), *Nergisi ve Nihâlistân'ı*, İstanbul: Kesit Yay.
- ÇALDAK, S. (2014), "Nergisi'nin Farsça Gazelleri", *UTEK'14 Uluslararası Türk Dili ve*

- Edebiyatı Kongresi*, Saraybosna, Bosna Hersek (23-25 Mayıs).
- ÇELİK, N. (2012), *Nergisi İksir-i Sa'adet (İnceleme-Metin-Dizin)*, Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi.
- GÖKALP, H. (2011), "Medhiye, Şehrengiz", *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yay.
- HAKSEVER, H. İ. (1995), *Eski Türk Edebiyatında Münşe'atlar ve Nergisi'nin Münşe'atı*, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- İĞCİ, A.; GÜLER, A. (2014), "Osmanlı İmparatorluğu XVII. Yüzyılında Rumelili Edebi Şahsiyetler", *Turkish Studies*, Volume 9/6, Spring 2014, 545-581.
- İYİYOL, M. (2011), Molla Mustafa Şevki Başeski'nin Rûz-nâmesi Işığında Saraybosna'da Halk Kültürü (1756-1805), *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.45, S. 45, 87-112.
- KAVRUK, H. (1999), "Şeyhülislâm Yahyâ-Nergisi Münasebeti", *Journal of Turkish Studies*, V. 23:135-144.
- KUTLAR, F. S. (2011), "Klasik Türk Şiirinde Şehir Hicivleri ve Arpaemini-zâde Mustafa Sami'nin Edirne Kasidesi", *Turkish Studies*, Volume 6/2 Spring 2011, 1-16.
- LEVEND, A. S. (1957), *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yay.
- OLUK, F. (2007), *El-vasfu'l-Kâmil fi-Ahvâli Veziri'l-Âdil Adlı Yazma Eserin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- PAŞAGİÇ, S. B. (1912), *Bosnjacı İ Hercegovci u İslamskoj Knjizevnosti*, Sarajevo (Trc. Ş.B.). Nergisi. Yeni Mecmua. C.I. İstanbul 1917. 15.
- SELÇUK, B. (2009), *Nergisi, Meşâkku'l-Uşşâk (İnceleme-Metin)*, Erzurum: Salkımsöğüt Yay.
- SELÇUK, B. (2013), *Nergisi Kânûnu'r-Reşâd (Ahlâku's-Saltana Çevirisi)*, İstanbul: Kesit Yay.
- SELÇUK B., "Nergisi, Mehmed", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=310>, (E.T. 15.08.2014).
- TURAN S. (2010), "Mihri Hatun Divanı'nda Şehir Methiyesine Bir Örnek: Lâdik", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 3/10, Winter, 597-604.
- YENİTERZİ, E. (2010), "Klasik Türk Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, (Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı), Volume 3, Issue: 15, 301-334.
- http://yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=60842, E.T. (30.08.2014).